

Марија ТЕРЗИЋ

ЗНАЧАЈ МАНИФЕСТА И
ПРОГРАМСКИХ ТЕКСТОВА
У СРПСКОЈ МОДЕРНИ И
(НЕО)АВАНГАРДИ

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(*Манифестии у српској књижевностии 20. века: зборник радова.*
Ур. др Светлана Шеатовић, др Предраг Тодоровић. Београд:
Институт за књижевност и уметност Београд, 2022, 428 стр.)

Зборник научних радова „Манифести у српској књижевности 20. века“ настао је као резултат симбиотског рада два одељења Института за књижевност и уметност у Београду (ИКУМ). Реч је о одељењима *Ујоредна исцйраживања српске књижевностии* и *Поетиика модерне и савремене српске књижевностии*. Уредници зборника су Светлана Шеатовић и Предраг Тодоровић, а рецензенти Соња Мацура, Предраг Петровић и Бојан Чолак. Зборник, у коме се налази двадесет и један рад, отвара предговор који су написали уредници, а затвара га индекс имена који броји 754 именске одреднице.

У овој колективној монографији заступљени су радови проистекли с научног скупа у организацији ИКУМ-а који је одржан у децембру 2019. године. Поред домаћих, скупу су се одазвали и учесници из Италије, Украјине, Пољске, САД. Радови у зборнику посвећени су књижевној и уметничкој сфери, домаћим писцима, као и покретима који припадају епохама модерне, неоавангарде и књижевности из периода између два рата с нагласком на манифестне и програмске текстове и њихов ангажовани карактер.

Реч је о публикацији која баца ново светло на домаћу књижевност и уметност у 20. веку и првој ове врсте у српској науци о књижевности. То се постиже кроз допринос домаћих и страних аутора фокусирајући се на манифесте и програмске текстове. Они служе као гласила помоћу којих се дефинишу нова поетичка начела и која постају основна полуга смене генерација и генерацијских парадигми.

Теме студија покривају простор тадашње Југославије (Србије) у 20. веку у току којег су се смењивале и мешале многе књижевне, уметничке, и друштвено-политичке тенденције. Оне су утицале на процес изграђивања морално-вредносних норми југословенског (српског) друштва у веку који је за народ балканског поднебља почео, трајао и завршио се трагично.

Прву целину чини четири рада. Њу отвара рад Бојане Стојановић Пантовић „Симболизам, модерна, индивидуализам: поводом *Антологије српске лирике 1900–1914*. Леона Којена“, који се фокусира на појмове и термине у контексту домаће модерне. Међу њима се, осим модерне, тј. модерности, издвајају још и термини/појмови као што су индивидуализам и симболизам. Овај рад истражује поетике појединачних аутора и модерне особине тих поетика, као и поступака њиховог настајања из угла Л. Којена уз осврт на чињеницу да, с изузетком Јована Дучића, иза песника модерне нису остајали манифести као ни програмски текстови.

Потом следи постхумно објављен рад Александра Петрова „Књижевни и часописни манифести“. Он се фокусира на манифесте, како књижевне, тако и часописне и на њихово термилошко одређивање на основу корпуса најважнијих домаћих манифеста и на књижевне расправе које су изазвали.

Рад италијанске слависткиње Персиде Лазаревић ди Ђакомо „Из једног другог угла (и манифеста): Ђузепе Прецолини, Велики рат и јужнословенско питање“ бави се насловним новинарем и десно политички оријентисаним италијанским писцем. Тематска тежишта сфере његовог авангардног деловања била су Далмација, Србија, Први светски рат, као и јужнословенско питање. У раду значајно место заузимају његова продукција која се састоји од списа *Далмација* (1915) и дела *Манифест конзервајора* (1972).

Прву целину затвара рад Александре Секулић „Два лица модернитета: Ракић и Црњански“. Он пропитује дијалошку позицију двојице песника по питању певања и става о стиху.

У другом делу зборника се налази осам студија. Уводни рад овог одељка зборника потписују пољске научнице Агата Коцот и Кинга Сјевјор, „Светови југословенске авангарде (1921–1934)“. Он истражује генезу историјске авангарде у оквиру домаће књижевности у међуратном периоду. Временски граничници ове епохе су 1921. и 1934. година. У току овог периода авангарда код нас бива обогачена правцима попут зенитизма, светокретизма, дадаизма, надреализма који у себи баштине западњачки утицај. Они представљају главне рукавце гранања југословенске, односно српске авангарде. Њихов отисак на домаћу књижевну сцену остао је захваљујући периодици и часописима у којима су били објављивани ангажовани текстови. Ради се о манифестима и програмским текстовима. Кроз њих су деловали Драинац, Мицић, Пољански, Алексић итд.

Студија Дејана Ајдацића „Стратегије убеђивања у манифестима српске авангарде“ усмерена је на српску авангарду и њене манифесте у другој деценији двадесетог века. Она испитује говорне жанрове који се користе приликом оспоравања и убеђивања кроз призму њихових стилистичких функција.

Рад Драгана Бошковића „Авангардни манифести и убрзање књижевности“ проучава аспект брзине у књижевној продукцији. Он је најочљивији у авангардним манифестима. У њима је недвосмислено видљиво убрзање чији је карактер авангардно-модернистички. Василије Милиновићу раду „Како је пропала српска авангарда: програмски текстови зенитизма, дадаизма и Раста Петровића наспрам књижевног канона“ своју тему поставља широко, тако да она обухвата програмске текстове зенитизма и дадаизма, као и оне чији је аутор Растко Петровић, а које је писао на свом књижевном почетку. Овај рад пропитује феномен радикалности који се налази у уметничкој пракси корпуса проучаваних текстова. Њих аутор контрастира књижевном канону.

Предраг Тодоровић у свом раду „Манифести и програмски текстови српског дадаизма“ бави манифестима дадаизма, с акцентом на дадаизам у домаћој књижевној традицији (јер је он изнедрио највећи број таквих текстова) осветљавајући њихов жанровски дискурс.

Јелена Новаковић у студији „Одједи Бретонових манифеста у српском надреализму: појам „надстварности“ повезује његове манифесте и теоријске поставке представника српског надреализма. Представници српског надреализма били су под утицајем својих француских колега. Тако су Бретонови ставови доспели у домаће манифесте. Разлог за повезаност српског и француског надреализма треба тражити у чињеници да је на нашем тлу овај правац текао паралелно с француским на преласку деветнаестог у двадесети век. То је доба кризе духа, рационалности и време одрицања од термина „стварност“. Отуда су основни појмови који представљају доминантне предметне одреднице овог рада „надстварност“ / „надреалност“.

Маја Медан Орсић у раду „Програмски текстови надреализма: потрага за алтернативном књижевном традицијом“ говори о томе како су програмски текстови и манифести представници српског надреализма, понесени духом својих француских колега, подривали општеприхваћену идеју уметничког покрета тако што су га мењали уносећи у њега особине авангарде. Они су се побунили против окоштале недодирљивости историје књижевности која је до тада била канонски на снази и определили се за њене субверзивне рукавце.

Напоследку, студија Зорана Стефановића „Ноћне море европске авангарде: цртани роман „Вампир“ и оглед „Генеза уметности“ Мирослава Фелера концентрише се на авангардни стрип на примеру цртаног романа под именом „Вампир“ чији је аутор Мирослав Фелер и на његове естетске и поетичке аспекте, којима, по његовом мишљењу, није било посвећивано довољно пажње. Рад настоји да покаже визуелно приповедање на почетку авангарде у Југославији. Најпроминентније фигуре заступљене у овој студији су Мирослав Фелер, аутор есеја „Генеза Уметности“, Мони де Були, Станислав Винавер,

Љубомир Мицић и Душан Матић. Уз то, циљ рада је да осенчи могући значај овог кратког романа за Андреа Бретона и Ренеа Магрита.

Трећи део зборника чини девет студија. Прва је „Кодекс Милована Видака и стваралаштво групе Медиала као привремена победа аутохтоне фигуративности“ Зоје Бојић у којој ауторка истражује основну идеју коју је Милован Видак изнео у програмском тексту Кодекс. Аутор овог текста био је један од неколицине оних који су припадали ликовној авангардној групи која је десетак година постојала у Београду од друге половине двадесетог века. Програмски текстови чланова Медиале, као и њено стварање, донекле, историју уметности сагледавају кроз идејни конфликт две уметничке праксе: фигуративне и нефигуративне. Осим текстова, инструмент сукоба била је и ликовна пракса. Срж конфликта лежи у чињеници да обе ликовне фракције заузимају став да авангарда и авангардност представљају и фигуративно и апстрактно ликовно стваралаштво.

Рад „Теорија / манифест: *Воковизуел* Владана Радовановића“ Милоша Јоцића посвећен је књизи *Воковизуел* Владана Радовановића. Оно што је чини јединственом јесте њена хибридна форма, будући да ова студија истовремено представља и књижевнотеоријско дело, али је она у својој суштини неовангардистички манифест. У њој аутор излаже своју неовангардистичку аутопоетику. Она обједињује уметничко-историјску студију, али и књижевну теорију, кад је реч о класичној, односно старој с једне и савремене књижевности с друге стране. Као таква, она обогаћује неовангардну уметност.

Предмет рада „Памфлети и рок – манифести неовангарде у српској култури“ Жарке Свирчев је неовангардна поетика, а његов корпус чине *Памфлети* и *Рок*, неовангардне публикације из шездесетих и седамдесетих година прошлог века у којима је осетно присутан манифестни дискурс. Кроз њих су, на микронивоу, на друштво утицали неовангардисти.

У фокусу студије „Типологија сигналистичких манифеста“ Јелене Ђ. Марићевић Балаћ су сигналистички манифести и манифестни текстови, као и кратак страни текст, дело јапанског аутора Кеичија Накамуре, „Манифест сигнализма“. Он представља засебну врсту ових манифеста. Рад посвећује пажњу употреби сигналистичке теорије. Овом тематиком бавио се Мирољуб Тодоровић. Важност ових манифеста крије се у чињеници да су они потка за одређивање сигналистичких жанрова када је реч о њиховој поетици, али и за интерпретације у кључу разних праваца као што су футуризам, надрелизам, зенитизам, и др.

Рад „Перформативни текст Јудите Шалго“ ауторке Соње Веселиновић изучава литерарно стваралаштво Јудите Шалго. Посебно место заузима перформативна функција језика, док је други важан чинилац њеног опуса ауторереференцијалност. Она се фокусира на

употребу језика. Делови њеног опуса, осим што граде перформанс, могу се декодирати у светлу песама-манифеста.

Марко Радуловић у раду „Програмски текстови“ послератног модернизма у контексту редефинисања средњовековне традиције“ истражује манифестни потенцијал текстова Зорана Мишића „Шта је то косовско опредељење“, предговор књиге *Анџологија српској њесништва* Миодрага Павловића и текст који је написао Иван В. Лалић, који се зове „Јефимијин дух и четири песме (поезија као молитва)“. Анализирајући наведене текстове, рад настоји да покаже њихову субверзивност, програмску природу која карактерише манифесте, а која израња из друштвено-политичких околности тог времена. Она није разлог због ког су текстови настали већ је њихова сврха да повежу наше средњовековну традицију са савременим тренутком којег у раду представља послератни модернизам.

Студија „Друга традиција“ српских послератних песника“ Светлане Шеатовић проучава везу античке и средњовековне културе и српске савремене књижевности кроз програм „друге традиције“. Она представља алтернативни вид манифеста коју је утемељио Јован Христић. Овај програм део је његовог предговора збирци песама Ивана В. Лалића „Изабране нове песме“ (1969). Лалић и Христић у своја дела инкорпорирају антику посредством византијске културе и домаће средњовековно наслеђе чиме се традиционално повезује с модерним, а византијско са западњачким.

Предмет рада Снежане Савкић „Војислав Деспотов у контексту програмских песника“ је анализа текстове Војислава Деспотова у кључу програмског/манифестног дискурса неовангардне уметничке праксе, а у вези с ауторовом аутопоетиком. Ауторка се фокусира на „међутекстовност“ у опусу овог аутора. Природа његових текстова је програмско-есејистичка, а прошарани су аутоиронијским и аутопоетичким говором, метафикционалношћу, метатекстуалношћу и „естетским активизмом“.

Последњи рад трећег дела, а уједно и читавог зборника, представља студија украјинске научнице Але Татаренко „Антологије и књижевни манифести као огледало генерацијске поетике у српској књижевности 20– 21 века“. Овај рад се бави антологијама и манифестима у којима је своје текстове објављивала генерација „младих“. У њу спадају Милош Црњански и Иво Андрић, као и они који су припадали „младој српској прози“, и Београдској мануфактури снова закључно с ауторима које убрајамо у Прозу на путу (Р-70). Ауторка ставља акценат на тематско-мотивско чвориште – сан. Овај концепт и фигура представља битну поетичку детерминанту код пост- и постпостмодерниста. Анализом поменутих антологија и манифеста постиже се свеобухватније разумевање ове врсте књижевности.